

P. 22-768

**Studii
și
cercetări
LINGVISTICE**

ACADEMIA
ROMÂNĂ

SCIL

LVIII
ianuarie – iunie
2007

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

**Studii
și
cercetări
LINGVISTICE**

ACADEMIA
ROMÂNĂ

EXTRAS

LVIII

1

ianuarie – iunie

2007

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

COMITETUL DE REDACȚIE ROMÂN

*Acad. MARIUS SALA – redactor-șef; IOANA VINTILĂ-RĂDULESCU – redactor-șef
adjunct; LILIANA IONESCU-RUXANDOIU; acad. S. MARCUS; acad. G. MIHĂILĂ;
MARIANA NET – secretar responsabil de redacție; GABRIELA PANĂ DINDELEGAN,
membru corespondent al Academiei Române; SANDA REINHEIMER RÎPEANU;
NICOLAE SARAMANDU; ANDRA ȘERBĂNESCU; LUCIA WALD.*

COMITETUL DE REDACȚIE INTERNAȚIONAL

ANATOL CIOBANU (Chișinău); WIM VAN EEDEN (Amsterdam); AUGUST KOVAČEC (Zagreb); M. MAIDEN (Oxford); MARIA MANOLIU MANEA (Davis, CA); BRUNO MAZZONI (Pisa); DAN MUNTEANU (Las Palmas de Gran Canaria, Spania); ALEXANDRU NICULESCU (Udine); DORIN URIȚESCU (Toronto).

Adresa Comitetului de redacție: Adresse du Comité de rédaction:
050711, București 5, Calea 13 Septembrie nr. 13

Colaboratorii sunt rugați să trimită manuscrisele la adresa de mai sus. Cărțile și extrasele pentru recenzii, ca și publicațiile pentru schimb se primesc la aceeași adresă. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Les collaborateurs sont priés d'envoyer les manuscrits à l'adresse ci-dessus. Les livres et les tirés à part pour comptes rendus, ainsi que les publications destinées à l'échange seront envoyés à la même adresse.

Toate comenzile pentru lucrările Toute commande pour les travaux
apărute la Editura Academiei Române se publiés aux Éditions de l'Académie
vor adresa la: Roumaine sera adressée à:

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE, Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5,
050711, București, România, tel. (4021) 318 8146, (4021) 318 8106; fax (4021) 318 2444;
e-mail: edacad@ear.ro; adresa web: www.ear.ro

RODIPET S.A., Piața Presei Libere nr. 1, sector 1, P.O. Box 33-57, București,
România, tel. (4021) 318 7000, (4021) 318 7001; fax (4021) 318 7002, (4021) 318 7003;
e-mail: rodipet@rodipet.ro

ORION PRESS IMPEX 2000 S.R.L., P.O. Box 77-19, sector 3, București,
România; tel.: 0311044668; tel./fax: (4021) 610 6765, (4021) 210 6787;
e-mail: office@orionpress.ro

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA
ROMÂNĂ

BUCUREȘTI 5
Calea 13 Septembrie nr. 13

1 – LVIII – 2007
ianuarie – iunie

APAR
2 NUMERE PE AN

SUMAR

MATILDA CARAGIU MARIOȚEANU – BIOBIBLIOGRAFIE	3
ACAD. MARIUS SALA NISTOR BARDU	<i>Doamna Matilda</i> 13 <i>Trăsături ale graiului moscopolean reflectate în limba scrierilor aromânești din secolul al XVIII-lea</i> 17
ANTONIS D. BUSBUKIS	<i>Termeni aromânești de origine latină în dialectele grecești din Macedonia</i> 27
GHEORGHE CARAGEANI	<i>Sulla cultura romena in Italia: alcuni cenni, qualche riflessione e qualche notizia inedita</i> 33
CRISTINA CĂLĂRAȘU	<i>Sugestii în legătură cu o posibilă configurație dialectală a dacoromânei în secolul al XIX-lea</i> 59
MARIA CVASNĂI CĂTĂNESCU FLORICA DIMITRESCU K. D. DINAS	<i>O variantă de text epistolar – scrisoarea populară</i> 67 <i>Un câmp semantic „defrișat”: numele de monede</i> 75 <i>Vlahofonia în districtul Florina (Grecia) la un pas de dispariție? O abordare sociolingvistică</i> 85
ALEXANDRU GICA LILIANA IONESCU-RUXĂNDIOIU	<i>DIARO – o relectură în cheie biografică</i> 105 <i>Câteva reflecții asupra relației limbă – cultură – discurs</i> 113
HORST G. KLEIN	<i>Internekturs Rumänisch interkomprehensiv: Auf dem Weg zur Optimierung des Interkomprehensionsvorgangs</i> 121
G. MIHĂILĂ MANUELA NEVACI ALEXANDRU NICULESCU	<i>Cel mai vechi glosar cuprinzând cuvinte aromânești</i> 133 <i>Participiul în aromână. Forme și valori</i> 141 <i>Matilda Caragiu Marioțeanu, Poeme aromâne sau despre poezia transparenței</i> 155
GABRIELA PANĂ DINDELEGAN MARINA RĂDULESCU SALA NICOLAE SARAMANDU	<i>Din nou despre participii și supin. Câteva precizări</i> 163 <i>Despre adaptarea unor anglicisme în limba română</i> 175 <i>Arom. bǎrgǎl'e 'bărbie'</i> 185

TEOFIL TEAHA	<i>Cuvinte latinești moștenite în aromână, necunoscute în dacoromână</i>	189
DOMNIȚA TOMESCU	<i>Începuturile onomasticii românești. Antroponimia sud-dunăreană</i>	195
ADRIAN TURCULEȚ	<i>Un nou atlas lingvistic romanic: AMPER</i>	203
IOANA VINTILĂ-RĂDULESCU	<i>„Eternul și fascinantul” î din î și „fabulosul” sînt ...</i>	215
GHEORGHE VRANA	<i>Matilda Caragiu Marioțeanu – poezie și limbă</i>	227

VLAHOFONIA DIN DISTRICTUL FLORINA (GRECIA) LA UN PAS DE DISPARIȚIE? O ABORDARE SOCIOLINGVISTICĂ

K. D. DINAS

OBSERVAȚII TEORETICE INTRODUCTIVE

Relațiile lingvistice între grupuri sociale diferite nu au loc la întâmplare, ci sunt influențate de factori variați, care determină esența și calitatea contactului dintre vorbitorii acestor grupuri¹. Contactul lingvistic în cea mai simplă formă a sa duce la forme de împrumuturi lexicale, iar în cea mai complexă formă a sa are ca rezultat fie crearea de noi limbi, fie dispariția definitivă și în totalitate a altora. Studiul socio-lingvistic de față se ocupă atât cu aspectele pur lingvistice ale contactului dintre limbi, care influențează structura lingvistică, punând accent pe fenomene precum schimbarea lingvistică, împrumutul lexical, interferența, amestecul de coduri (*code mixing*), cât și pe aspectele lui sociale, precum prezervarea lingvistică (*language maintenance*), involuție lingvistică (*language shift*), schimbul de coduri (*code switching*) etc².

Cazul de care ne vom ocupa în acest studiu se înscrie în ceea ce socio-lingviștii numesc *involuție lingvistică* (*language shift*)³. Involuția unei limbi sau a unei variațiuni lingvistice comparativ cu o alta poate fi definită – prin criterii funcționale de întrebuițare lingvistică și de participare la o comunitate lingvistică vie – ca *schimbarea preferinței de folosire a acesteia în favoarea alteia*⁴, ca *trecere a unei persoane de la o societate lingvistică la alta*⁵ sau ca *renunțare la limba maternă ca limbă de uz zilnic, ceea ce are ca rezultat contracția acesteia*⁶. După cum reiese clar din cele de mai sus, involuția lingvistică, cu referire la schimbarea în preferința de folosire a unei limbi, și deficitul lingvistic, cu referire la capacitatea lingvistică a vorbitorului, sunt fenomene interactive⁷. După părerea unor cercetători⁸, involuția lingvistică este rezultatul întâlnirii și contactului de durată

¹ Giles, Bourhis & Taylor 1977.

² Makraki 2001: 70.

³ Fishman 1966, 1985, 1991.

⁴ Weinreich 1964: 68.

⁵ De Vries 1987.

⁶ Veltman 1991: 147.

⁷ Jaspaert & Kroon 1991; Fase, Jaspaert & Kroon 1992.

⁸ Nelde 1989: 81.

dintre două limbi pentru o perioadă de timp care se întinde pe câteva generații, iar după alții⁹, rezultatul unei serii de întâmplări ce țin de adaptarea persoanei sau a unui grup social la cerințele lingvistice ale mediului în care trăiește. Procesul involuției poate începe de la necesitatea unei persoane de a folosi, în afară de limba maternă, și limba oficială a statului în care trăiește sau limba care predomină în grupul lingvistic alături de care trăiește. Acest lucru duce, de obicei, la posibilitatea ca generația următoare să nu mai poată folosi prima limbă, pentru simplul motiv că nu mai este socotită atât de utilă ca în trecut¹⁰. Involuția lingvistică este studiată de obicei din punctul de vedere al motivațiilor funcționale și al conexiunilor sociale, ca demers de schimbare lingvistică, din punctul de vedere al dimensiunilor sale psihologice și al legăturii cu învățământul și cu programarea lingvistică¹¹. Alți termeni apropiați ca înțeles de involuția lingvistică folosiți în bibliografia internațională¹² sunt: pierderea/uzura lingvistică (*language loss/attrition*)¹³, substituția lingvistică (*language displacement*) și moartea lingvistică (*language death*)¹⁴. Involuția poate să se refere la comportamentul lingvistic al unei întregi comunități sau al unei subgrupe și poate să fie examinată fie la nivel macro ca fenomen social, fie la nivel micro și să fie pusă în legătură cu comportamentul lingvistic al unei persoane izolate și înțeleasă ca o evoluție de la o generație la alta¹⁵. În sfârșit, involuția se poate afla în desfășurare, și atunci vorbim de involuție parțială, sau poate fi definitivă și fără întoarcere (involuție totală)¹⁶.

Limba aromânilor (cuțovlahilor) din localitățile Nimfeo și Pisoderi, de care ne vom ocupa în continuare, pare a se afla în faza unei involuții lingvistice avansate, care atinge limitele dispariției, în sensul că aceasta ar putea fi considerată ca având toate caracteristicile unei *limbi care se află pe moarte*¹⁷, precum:

- a. perioadă îndelungată de timp cu contact lingvistic redus, cu apogeu de involuție lingvistică;
- b. restrângerea arealului în care e folosită ca limbă minoritară;
- c. folosirea limbii dominante în contactul dintre părinții și copii;
- d. insuccesul persoanelor tinere de a deprinde aptitudinea de comunicare în limba minoritară¹⁸.

⁹ Trandefelt 1992.

¹⁰ Centrul de Cercetare a Grupurilor Minoritare, 2001: 87-115; Makrakis 2001: 71. Vezi și termenul de *Linguistic Market* al lui Bourdieu (1982). Vezi, de asemenea, Jaspaert & Kroon 1991; Trandefelt 1992.

¹¹ Panhipande 1992.

¹² Fase, Jaspaert & Kroon 1992.

¹³ Lambert & Freed 1982; Weltens, De Bot & Van Els 1986.

¹⁴ Kloss 1966; Dorian 1981.

¹⁵ Fishman 1966; Trandefelt 1992.

¹⁶ Trandefelt 1992.

¹⁷ Vezi Fasold 1991.

¹⁸ Vezi Garzon 1992.

VLAHII ȘI VLOHOFONIA ÎN GRECIA

La sfârșitul secolului XX, așa cum bine s-a spus¹⁹, ia sfârșit rolul istoric al aromânilor ca parte constitutivă a elenismului, care au lăsat, de-a lungul timpului, semne indelebile ale prezenței lor în toate ramurile vieții naționale și economice pe meleagurile pe care a fost destinat de soartă să existe.

Încercările romanilor de a cuceri Peninsula Balcanică încep cu Primul Război Iliric în 229 î.Hr. și se încheie trei secole mai târziu cu cucerirea Daciei în 106 d.Hr. La sfârșitul celui de-al Treilea Război Macedonean, Romanii supun Macedonia și o transformă în bază de lansare a atacurilor lor înspre Balcanii de Nord și de Est.

Odată cu acțiunile militare²⁰ pătrunde în Balcani și limba latină, în principal prin instituția armatei și a administrației publice. Pentru nevoile armatei romane sunt înrolate în armată și populațiile autohtone, iar după lăsarea la vatră, mulți veterani se instalează ca proprietari în diferite puncte din peninsula, întemeindu-și acolo familii. După decretul lui Caracalla din 212 d.Hr., prin care toți cei ce locuiau în imperiu câștigă dreptul la cetățenie romană, populațiile autohtone din Balcani joacă un rol mai activ în viața militară și economică a zonei. Toți aceștia, o mulțime eterogenă de persoane, folosesc în comunicarea dintre ei limba latină. Rezultatul cel mai vizibil al acestei latinofonii în Balcanii de Sud este menținerea, până în zilele noastre, a câtorva mici insule latinofone în munții Pindului, din care fac parte astăzi în principal grecii vlahofoni.

Prima mențiune scrisă despre aromâni datează din anul 976 d.Hr. Scriitorul bizantin Kedrenos amintește de uciderea fratelui țarului Samuel, David, de către aromâni „păzitori de drumuri”, între Prespa și Castoria. Cu trecerea timpului, mențiunile scriitorilor bizantini se înmulțesc și, odată cu acestea, și informațiile noastre despre aromânii (Kekaumenos, Ana Comnena, Georgios Pachymeres, Nicephoros Gregoras, Kynnamos, Nichita Honiatul, Cronica Moreei etc.).

Aromâna, dacoromâna, meglenoromâna și istroromâna sunt patru dialecte neolatine ce provin din latina balcanică. Latina balcanică s-a format din latina adusă în peninsula noastră de romani și era caracterizată de eterogenitatea ce se datora diversității originii geografice și sociale a soldaților romani. Această eterogenitate s-a accentuat și mai mult atunci când latina a venit în contact cu limbile locale, ceea ce a dus la crearea celor patru dialecte. Aromâna are legături vechi și adânci cu limba greacă. Influențele fonologice și lexicale din limba greacă sunt mult mai puternice decât cele din oricare altă limbă balcanică²¹.

¹⁹ Papahagi 1974; Dinas 1986.

²⁰ Vezi Katsanis 1997.

²¹ O prezentare sistematică a influențelor grecești din limba aromânilor apare la Katsanis 1977.

În linia mari, în primii ani de ocupație otomană, aromânii trăiesc în zone largi din Epir, din Tessalia și din Macedonia de Vest. Astfel: în Epirul de Sud găsim populații mari de vlahi la Zagorochoria, Kalarrytes, Syrrako, Metsovo, în Epirul de Nord, la vest de Munții Pindului, în Avlona, Berati, Kavagia, Fieri, iar la est de Munții Pindului cele mai importante centre sunt la Moscopole, Frașari și Gramoste. În Macedonia de Nord-Vest există aromâni în Ohrida, în Struga etc., în sudul Macedoniei, la est și vest de Olimp, și mai la vest, în zona Grevena, cu cele mai importante sate Samarina, Avdella și Perivoli. Îi întâlnim însă pe aromâni din cele mai vechi timpuri, în general în toate trecătorile din munți unde existau vămi (Catara, Pisoderi, Olimp, Gopeși, Clisura, Nimfeo și în alte părți).

Chiar și înainte de ocupația otomană, îndeletnicirea de bază a aromânilor era creșterea caprelor și a oilor. Păstoritul avea caracter seminomad (transhumanță): șase luni locuiau în munții lor iubiți, pe care îi considerau reședința principală, iar în celelalte șase luni coborau la șes pentru iernat, trăind cu nostalgia de a se reîntoarce pe meleagurile îndrăgite.

Dezvoltarea păstoritului a fost favorizată de integritatea statală generală rezultată prin înființarea imensului stat otoman. Datorită apariției unor meserii adiacente, precum prelucrarea laptelui, a lânii și altele, s-a dat populației ocazia de a avea o gamă mai largă și mai benefică de preocupări.

Nu trebuie însă să-i confundăm pe aromâni – așa cum se întâmplă de obicei – cu crescătorii de animale. Din rândurile crescătorilor de animale s-a născut și dezvoltat o pătură destul de numeroasă de orășeni, pe care s-a bazat instituția societății greco-vlahilor în timpul ocupației otomane. Ocupațiile principale ale acestei mici pături de orășeni era croitoria, prelucrarea aurului, confecționarea cuțitelor, meseria de hangiu ș.a. Tot datorită păstorilor a luat naștere și căraușia (cărăvănăritul), ocupația transformându-se în cel mai important factor economic ce asigură comunicarea terestră și transportul de bunuri atât către cele mai îndepărtate piețe ale Imperiului Otoman, cât și în afara granițelor acestuia. Căraușii și negustorii traversau Balcanii în toate direcțiile și transportau, în afara mărfurilor lor, neliniștile spirituale și ideile vremurilor lor, idei avangardiste, transportatorii de mărfuri constituind o verigă importantă între aromânii care locuiau pe teritoriul Imperiului Otoman și grecii din colonii, fapt care a adus numeroase beneficii la nivel național.

VLAHOFONIA ÎN JUDEȚUL FLORINA: LOCALITĂȚILE NIMFEO ȘI PISODERI

Progresul economic continuu al societăților cuțovlahe a durat două secole întregi. Toate aceste populații de la oraș – fie că erau societăți care existau înainte de Imperiul Otoman, fie că s-au format prin emigrări interne provocate de cucerirea otomană – au ajuns la un nivel de dezvoltare economică și culturală de invidiat, contribuind în mod hotărâtor la formarea și dezvoltarea noului elenism.

Un caz relevant sunt cele trei localități importante de aromâni din Macedonia de Vest, Nimfeo (Nevesca), Clisura și Pisoderi. Primele două domină de o parte și de alta drumul care duce de la Salonic, prin Amindeo, spre Castoria și spre zona mai largă a Orestidei. Satul Pisoderi controlează în totalitate trecătoarea de importanță strategică de la Vigla, care duce spre drumul către Albania, fapt ce ne întărește convingerea că trebuie să fi fost locația unor avanposturi romane și bizantine foarte vechi, la fel ca Metsovo și Clisura. Poziția strategică a celor trei așezări mai sus-amintite oferă acestora o importanță militară și economică deosebită.

Satul Nimfeo (Nevesca)²² este construit pe munții de sub vârful Vitsi, la o înălțime de 1360 de metri. Sosirea refugiaților din Moscopole, imediat după distrugerea acestui strălucitor oraș al aromânilor, a jucat un rol important în dezvoltarea economică a așezării de la Nimfeo, ajutând la urbanizarea rapidă a acesteia. Experiența comercială a moscopolenilor și meșteșugul de aurari pe care l-au adus cu ei, au fost transmise locuitorilor din Nevesca, care în curând și-au însușit noile meserii. Comercianții și aurarii din Nevesca dezvoltă o activitate extraordinară în Macedonia de Est, la Constantinopol, în Albania, România, America și mai ales în Egipt. Produsele comercializate sunt în principal tutunul, cerealele și bumbacul.

Sumele de bani și câștigurile vehiculate, considerate fabuloase, au efect imediat și vizibil, iar ridicarea nivelului de viață și cultural al societății sunt consecințe ale apogeului economic. Se construiesc case spațioase cu două și trei etaje, adevărate conace care și astăzi trezesc admirația vizitatorului. Mobila și decorațiile sunt aduse din capitale europene, de la Veneția, Paris, Viena. Se înființează și se construiesc școli și pensioane de fete întreținute pe banii arhonților bogăți.

Clisura (ce constituie parte indestructibilă a lanțului urban al celor trei așezări vlahofone din Macedonia de Vest și parte integrantă, azi, a districtului Castoria) a avut șansa de a se afla la răscrucea marilor drumuri comerciale care o puneau în legătură cu Gramostea și cu Pindul, cu Bitolia și cu Moscopole, cu Salonicul și cu Tracia. Locuitorii Clisurei, ei înșiși transportatori de mărfuri, cu aportul moscopolenilor nou-veniți, comercianți din naștere, s-au extins în toată zona Balcanilor. Dornici de câștig, ei nu s-au limitat numai la Balcani, ci îi întâlnim și în Egipt, în toate porturile Mării Mediterane și în toate centrele comerciale importante ale Europei.

Clisura era un mare centru comercial în zonă. În piețele ei se puteau găsi produse de manufactură, fie aduse de la Veneția și Budapesta, de la Salonic și Constantinopol, fie confecționate cu artă și pricepere chiar de către locuitorii Clisurei: stofe groase de lână, ciorapi țesuți cu măiestrie, felurite cuverturi, toate lucrate în îmbinări fantastice de culori și având modele surprinzătoare.

La fel ca în celelalte așezări de vlahi, locuitorii din Pisoderi au știut să valorifice cu pricepere poziția lor strategică și au reușit să obțină numeroase

²² Katsanis 1990: 9.

privilegii atât de la bizantini, cât și de la turci, ca recompensă pentru siguranța trecerii prin pasul de la Vigla. Crescători de animale la început, locuitorii din Pisoderi au trecut repede și la comerț și astfel îi întâlnim așezați în diferite centre ale vremii precum Castoria, Florina și Salonic. Activitatea comercială a locuitorilor de la Pisoderi a fost una demnă de laudă în Serbia, unde îi întâlnim desfășurând activități în calitate de comercianți de produse coloniale, de produse de manufactură, de cereale și altele, dar în special în calitate de hangii sau constructori.

Vlahofonia de pe întreg teritoriul Greciei prezintă în ultimele decenii, din motive care ne sunt cunoscute²³, o importantă restrângere, cu tendința spre dispariție. Studiul de față își propune cercetarea, prin metode în principal lingvistice, a situației vlahofoniei în două dintre cele mai reprezentative comunități urbane aromânești, Nimfeo și Pisoderi, din districtul Florina.

DATE DESPRE STUDIUL

Cu scopul de a identifica situația în care se află astăzi limba aromânilor în cele două localități, am optat să experimentăm, pe un număr restrâns de vorbitori, persoane reprezentative pentru cele două comunități, un corpus de cuvinte și să le cerem să ne răspundă cum se pronunță fiecare din aceste cuvinte în limba lor și în satul lor.

Cu siguranță, este greu să ne punem cu toții de acord la câte cuvinte și care dintre acestea trebuiau cuprinse în acest corpus. Probabil că unii ar fi insistat ca acest vocabular să fie alcătuit în principal din cuvinte ale lexicului pastoral, precum și al celui de zi cu zi, având în vedere că aromâna este o limbă cu o productivitate deosebită și cu o varietate relativ mare de cuvinte din acest câmp semantic. Încă o obiecție ar fi fost aceea că aromâna este folosită în zilele noastre în exclusivitate de vorbitori cu nivel scăzut de pregătire, a căror îndeletnicire sunt muncile agricole și pastorale. Asta înseamnă că acești vorbitori nu au posibilitatea de a remarca diferența dintre, de exemplu, cuvântul *lândzit* ca adjectiv și cuvântul *lândzit* ca substantiv sau de a face diferența dintre verb și înțelesul abstract ce provine din aceeași rădăcină cu acesta. De altfel, aromâna nu a evoluat spre asemenea diferențe de amănunt, datorită faptului că a fost folosită ca limbă secundară, în special în contactele de zi cu zi ale oamenilor, dezvoltând o producție literară oarecum limitată.

La rândul nostru am fi putut și noi să susținem toate aceste obiecții, dacă ținta noastră era – așa cum se întâmplă în multe studii asemănătoare – să identificăm și să teaurizăm bogăția vocabularului acestor dialecte aromâne. Acest lucru însă ar fi amintit de epoci mai vechi, atunci când aromâna ar fi corespuns în totalitate cu nevoile de comunicare de atunci. Limba evoluează însă continuu pentru că trebuie să surprindă schimbările sociale și să le redea în cel mai potrivit mod. Am dorit, deci, să vedem în ce măsură aromâna vorbită la Nimfeo și Pisoderi poate fi

²³ Katsanis 1990: 15–16.

folositoare omului modern în toate situațiile de comunicare zilnică, eliminându-se desigur vocabularul științific sau cel de specialitate.

Astfel, am inclus în corpus 2361 de cuvinte – care, după cele expuse mai sus, nu au fost alese în mod cu totul arbitrar – cu scopul de a acoperi un vocabular de bază care să corespundă nevoilor de astăzi ale unui vorbitor, ca, de exemplu: *a se simți, a copia, arheolog, agendă, pescăruș, concurs, a face reclamă, acțiune, vestic, enciclopedie, națiune, expresie, excepție, particular, cultură, artist, text, scriitor, mărime, metalic, traducere, a manipula, baschetbalist, drept, ecologie, orizont, spectacol, mediu, rezumat, planetă, campionat, reportaj, rol, schiță, sport, carieră, compozitor, breaslă, feribot, filozofie, sex, psihologie.*

În ceea ce privește categoriile gramaticale (substantiv, adjectiv, verb, adverb), corpusul cuprinde: 1401 substantive (59,34%), 346 adjective (14,65%), 449 verbe (19,02%), 165 adverbe (6,99%), în total, 2361 cuvinte.

Am încercat să găsim subiecți de ambele sexe, de vârste diferite și cu nivel de pregătire diferit. După multe încercări, am selecționat trei subiecți din Nimfeo și doi din Pisoderi: D.T., 70 de ani, casnică, din Nimfeo, aproape analfabetă; D.P., 59 de ani, din Nimfeo, învățător; S.Z., 42 de ani, angajat la un hotel din Nimfeo, absolvent de școală primară; A.M., 70 de ani, absolventă de școală primară; M.B., 70 de ani, pensionar, muncitor forestier și cafegiu în Pisoderi, absolvent de școală primară.

Materialul lingvistic a fost adunat prin contacte personale cu subiecții și a fost înregistrat pe bandă de magnetofon.

REZULTATELE STUDIULUI EFECTUAT

A. Înainte de a trece la evaluarea răspunsurilor date de subiecți la chestionarul lexical, prezentăm numărul de cuvinte la care aceștia au răspuns: *Nu știu; Nu-mi amintesc; Nu există* etc. În funcție de subiectul care furnizează informația, situația se prezintă în felul următor:

Tabelul 1

Răspunsuri negative în funcție de subiect

Subiect	Răspunsuri negative	Procent %
D. T.	197	8,34
D. P.	53	2,24
S. Z.	223	9,45
A. M.	612	25,92
M. B.	217	9,19
	medie	11,03

După cum se poate observa, cel mai mic procent (2.24%) din totalul răspunsurilor negative apare la D.T. Respectivul subiect are cel mai înalt nivel de

pregătire dintre toți (este învățator) și, deși nu mai este, în exclusivitate, vorbitor al limbii, are capacitatea, prin cunoașterea mecanismelor limbii, de a deriva cuvintele și de a da răspunsuri chiar și acolo unde nimeni nu s-ar mai aștepta²⁴. Cel mai mare procent de răspunsuri negative (25.92%) ni-l dă A.M., subiectul cu cel mai scăzut nivel de pregătire, izolată mulți ani de localitatea natală; rar încearcă să inventeze sau să construiască răspunsuri, atunci când nu-i vin repede în minte, deoarece vrea ca răspunsurile sale să fie aromânești, să nu fie așadar împrumutate din limba greacă sau din alte limbi. Procentul de răspunsuri negative ale celorlalți subiecți este în jur de 9% și e considerat normal, întrucât toți aceștia folosesc aromâna ca limbă secundară, iar întrebările care li se pun referitor la cuvinte din vocabularul modern par a-i lua prin surprindere.

Al doilea tabel indică răspunsurile negative ale subiecților în funcție de categoria gramaticală și se observă că repartitia procentuală a răspunsurilor negative în funcție de fiecare subiect și categorie gramaticală prezintă o împărțire echilibrată, cu mici abateri, normale de altfel.

Tabelul 2

Răspunsuri negative în funcție de categoria gramaticală

Subiect	Total	Substantiv		Adjectiv		Verb		Adverb	
		răspuns	%	răspuns	%	răspuns	%	răspuns	%
D. T.	197	140	71,07	28	14,21	21	10,66	8	4,06
D. P.	53	30	56,60	8	15,90	12	22,64	3	5,66
S. Z.	223	150	67,26	21	9,42	36	16,14	16	7,17
A. M.	612	406	66,34	86	14,05	75	12,25	45	7,35
M. B.	217	166	76,50	22	10,14	19	8,76	10	4,61

B. Constatarea de bază care rezultă din studiu, după înregistrarea răspunsurilor date de subiecți la întrebările de vocabular, este aceea că limba de azi a aromânilor din Nimfeo și Pisoderi prezintă o dramatică involuție-contrație²⁵. Pentru susținerea acestei concluzii ne bazăm pe următoarele date din studiu:

a. Subiecții sunt în imposibilitatea de a deriva substantive din radicale verbale sau substantivale, așa cum se întâmplă în orice limbă vie²⁶, împrumutându-le din alte limbi și, desigur, în principal, din greacă, limba care le este la îndemână și validă²⁷. Astfel, avem:

²⁴ Hart-Gonzales & Feingold 1990.

²⁵ Fishman 1966; Weinreich 1964; De Vries 1987; Veltman 1991.

²⁶ Makraki 2001: 76.

²⁷ Vezi, referitor la temă, Giles, Bourhis, & Taylor 1977; Andersen 1992; Varoo 1992; Li 1982; Taft 1982; Fishman 1985c; Nelde 1986.

παράγω: fakú, adáru (produc. fac)	dar:	παραγωγός: paraγυγó (producător)	παραγωγή: paraγυγι (producție)
προδίδω: pridáyu (trădez)	dar:	προδότης: prožótu (trădător)	προδοσία: pružusie (trădare)
προσθέτω: adúny (adun)	dar:	πρόσθεση: prósθise (adunare)	
οτέγτη: tšinúše (cenușă)	dar:	σταχτής: stahti, šivú, sumulájy, psari (cenușiu)	

b. Un alt element important, care arată involuția vocabularului aromân, dar și slăbiciunea subiecților de a deriva cuvinte prin intermediul mecanismelor pe care însăși limba le oferă, sunt răspunsurile descriptive pe care aceștia le dau. Fie că în limbă nu există un cuvânt echivalent, fie că vorbitorii înșiși, au renunțat la folosirea aromânei, ei nu mai cunosc anumite cuvinte și, din acest motiv, descriu prin multe alte cuvinte ceea ce vor să spună.

Tabelul 3

Răspunsuri descriptive în funcție de subiect

Subiect	Răspunsuri descriptive	Procent %
D. T.	65	2,75
D. P.	14	0,59
S. Z.	228	9,66
A. M.	42	1,78
M. B.	59	2,50
	medie	3,46

Înainte de a comenta rezultatele tabelului cu nr. 3, prezentăm câteva răspunsuri descriptive găsite de subiecți la întrebările de vocabular:

atletism: šj adžyákă na bálă, na... = se joacă cu mingea	urmăresc: mi duky dipu uny = mă duc în urma cuiva, mi duky dipu nišu = merg în urma cuiva
receptor: mihănie tu urjăkfē = mașinărie la ureche	la est: ju da șvarle = acolo unde răsare soarele, kătră tu ișita a șvarle = înspre răsăritul soarelui
vrednic: fătse młtsi pradzj = face toți banii	arheolog: lukrjádză ku vikfíturj = se ocupă cu vechiturile
întâmplare: aéstă tsi sj fjătse = ceea ce s-a întâmplat	glastră: kutie di lilítse = cutie cu flori
mă deosebesc: ésku áltu = sunt altecineva; nu ésku ka tine = nu sunt ca tine	vopsitor: atsélj tsi da ku bôje mársină = cel care vopsește cu vopsea de ulei
repet: dzišy šj yara dzišy = am spus și iar am spus; dzikú páli ksaná = spun iarăși din nou	urez: jo voj ti tine = eu vreau pentru tine
avantajez pe cineva: fakú bunjătsă = fac o faptă bună; ésku lipsítu = sunt folositor	în secret: s-nu nă ávdă kanu = să nu ne audă nimeni
câștigător: atsélj tsi amintă = cel care a câștigat	mă jur: bagy mına tu vangéljy = pun mâna pe evanghelie
trecut: ánfj atsélj trikútsf = anii trecuți; atsjále tsi trikúj = cele ce am petrecut	pilot: abzjără tu airuplány = zboară în avion

coleg de școală: djadunū la skafó = împreună la școală; dadunū nă tsemū shuliq = mergem împreună la școală	însoțitor: yine šj nās ku noj = vine și el cu noi
pătrată: tute pārtli iγγe = toate părțile la fel	tigru: kātuše mare = pisică mare
nebul: džukātū di minte = cu mintea aiurea	bănuială: nu n-fūdze di tu minte = nu-mi iese din minte
student: dūtse la skafó mare = merge la școli înalte	hobby: tsī ti arisjāštse = ce îți place

Impresionant de mare (de trei ori mai mare decât media) este procentul răspunsurilor descriptive pe care le dă S.Z. Nu răspunde cu *nu știu*, după cum preferă (în procent dublu față de media generală) să facă A.M., când nu știe, nu-și amintește sau crede că în aromână nu există un cuvânt corespunzător. Pentru că se consideră vorbitor activ al limbii și locuitor permanent al localității Nimfeo (unul dintre doar ultimii 40 de locuitori permanenți), acesta caută cu abnegație și cu toată bunăvoința să ofere fie măcar un răspuns descriptiv pentru majoritatea cuvintelor. Dă, astfel, câteva răspunsuri, găselnițe frumoase, precum cele prezentate mai sus.

c. Există și unele situații în care subiecții nu iau în considerare înțelesul cuvântului care le este cerut sau sunt în imposibilitatea de a găsi corespondentul exact în aromână, recurgând la expresii metaforice, unele dintre ele caracterizate de inventivitate:

simțământ: n-yine tu iγce = îmi vine în minte	adevăr: drăptate, ndrăptate = dreptate; ndrēptu = drept
reciclare: amvārtēsku = împachetez, învârt	întors pe dos: aprēsu = aprins
răsar: mi vedū = mă văd	căpetenie: mare = mare
biotehnic: lukrjādzā tutsj = lucrează toți	vacanță: šedū = șed
drept: amū pāte = am parte	liber: lišurātū = ușurat
interesant: voj sā mvetsū = vreau să învăț	reușesc: adūky di kále = aduc pe cale, pun la cale
liră, cocoșel: gālbina = galbenă	februarie: škūrtu = scurt
dau sfaturi: dāy minte = dau minte	legătură între oameni: nā dūtsimū și vinimū = ne ducem și venim
triunghiular: pirustia = pirostrie	

d. Constatăm, cu o frecvență impresionant de mare, care certifică afirmația de involuție și de folosire a aromânei de către vorbitori ca limbă secundară²⁸, confundarea verbului cu substantivul. În timp ce, de exemplu, D.T. răspunde la întrebarea *aváβw* (aprind), nu poate în continuare să facă diferența între substantivul *ávamua* (aprindere) și participiul verbului, *avamúevoc* (aprins), iar la acest tip de întrebări răspunde cumva deranjat: „La fel este, băiete”. Desigur, verbul este dat, de regulă, la perfectul simplu, și nu la prezent, timp la care este formulată întrebarea.

²⁸ Garzon 1992.

aprinde: aprins; aprindu = aprind	plecare: fúdze = pleacă
interdicție: apuyuripsij = am interzis	câștigare: lĭ amintăj = am obținut
fulger: askăpiră = fulgeră	creștere: lu adraj mare = l-am făcut mare
în mod grăbit: mi ayunisesku = mă grăbesc	amestecare: mistikáj = am amestecat
bună creștere: hămesku = hrănesc	deschidere: disfă = deschide (imperativ)
răspuns: grij = am strigat	ajutor: n-adžută = m-a ajutat
otrăvire: si fărămkă = s-a otrăvit	cheltuieli: multu ksužipsiși = mult ai cheltuit
succes: epitihiși = a reușit	chemare: va s-u klēmū = o să o chem
furtișag: fură = a furat; furără = au furat	rezolvare: dizligáj = am rezolvat
brici: și ksursjăște = se bărbierește	trecut: trikú = a trecut
naștere: fjătse = a născut	compromis: mi tragu = mă retrag
copt (despre fructe): și fjătse = s-a făcut	

e. Destul de grea s-a dovedit a fi comunicarea cu subiecții și la capitolul diferențierii substantivelor de adjective. Subiecții cu nivel de pregătire redus – cum era de așteptat de altfel – au întâmpinat greutăți în a distinge cele două categorii gramaticale, pe care le confundă des:

iubire: vrută = iubită	impolitețe: urutū = rău
handicap: săkátū = handicapat	urcare: alinātu = urcat
primăvăratec: prinduvjără = primăvară	vopsire: vupsită = vopsită
putere: sănătósū = puternic	profesional: tehnițū = meșter; zănătși = profesionist
beție: mbitátū = îmbătat	lungime: lūngu = lung
de dimineață: tațină, tu hărzmă = dimineața, în zori de zi	lățime: lărgu = larg; lărgă = largă

f. După cum se observă, ultimii vorbitori ai aromânei din Nimfeo și Pisoderi nu fac diferențe semantice fine²⁹. Acest lucru duce fie la particularizare semantică, cum de exemplu la μουσικός (muzicant) răspund *kimindži* = λυράρης (lăutar), fie la generalizare, cum de exemplu la βορράς (crivăț) răspund *vîmtul* = ο αέρας (vântul).

I. Particularizare:

capăt: kuše = colț	apucare: furăre = furt
borcan: skáfă = pahar	unesc ceva: alăkėsku = lipese
pălărie: afėse = fes	bijuterie: nelū, ġurdáne = inel, verighetă
muzician: kimindži = lăutar	poezie: kintiku = cântec
seamăn: omū anóstru = om de-al nostru; kumși = vecin	procesiune: nūmtă = nuntă

²⁹ Clyne 1992; Extra & Verhoeven 1993.

2. Generalizare:

vultur: órnie = pasăre de pradă	țarm: márdzine = margine
amigdale: gúșe = gușă; gurmátsy = grumaz	de citit: filádă. vivlie = carte
odihnitor: gíne = bine	vărsat de vânt: línguăre = boală
crivăț: vîntul = vântul	primărie: yrafíy = birou
vacanță: diskurmăre = repaus; stămătisire = oprire	călător: omų = om
mobilez: ndrėgų kása = aranjez casa	traversă de lemn: lémnu = lemn; skándură = scândură
comunitate: yrafíy = birou; huără = țară	campionat: aestu își protų = a ieșit primul
șampon: sâpúne = săpun	omor: agudj = am lovit
particip: irámų = am fost; mi dukų = merg, va mi dukų șj jo = merg și eu	taximetrist: suféry = șofer
suspect: nu i bunų = nu e bun	folositor: bunų = bun

C. Limbile aflate în proces de involuție și de limitare a arealului prezintă caracteristici de modificare lingvistică, precum simplificarea construcțiilor gramaticale și sintactice complexe³⁰, schimbări care de cele mai multe ori se datorează folosirii lor limitate în diferite medii, ceea ce are ca rezultat pierderea variantelor de abordare din partea vorbitorilor³¹. Prezentăm, în continuare, unele observații privind fonologia, morfologia și vocabularul aromânei vorbite în Nimfeo și Pisideri.

a. Fonologie

i) *Închiderea vocalelor, sincopa, afereza* sunt trăsături ale dialectelor neoelenice nordice care caracterizează și aromâna³². Este vorba, în primul rând, de transformarea vocalelor neaccentuate cu deschidere medie *e, ă, o* în *i, î, u*. În al doilea rând, vocalele neaccentuate închise (*i, î, u*) fie primare, fie provenite din închidere, sunt eliminate (prin sincopă sau afereză). De la această regulă nu ar fi trebuit exclusă nici aromâna din Nimfeo și Pisideri. Se remarcă, însă, diferențe între subiecți în ceea ce privește aceste fenomene. Diferențele se datorează în special nivelului de pregătire al subiecților. La D. P., care este învățător și locuiește la oraș, nu apar, de obicei, aceste fenomene, fiind influențat probabil de folosirea limbii neogrecești în așezările urbane; în schimb, la ceilalți subiecți, precum D.T. de exemplu, modificările se produc aproape sistematic.

³⁰ Makraki 2001: 76.

³¹ Pentru mai multe informații privind la aspectele lingvistice ale contactului între comunități de limbă diferite vezi Clyne 1992; Extra & Verhoeven 1993.

³² Pentru întreaga problemă, vezi Dinas 1985: 57–66.

închiderea vocalelor:

αιτία (cauză), etie, itie	αποτέλεσμα (rezultat), apotélizmă, apotélezmă
ευκαιρία (șansă), ifkirie, efkirie	καφετζής (cafegiu), kafidži, kafedži
μαρμελάδα (marmeladă), marmilázza, marmelázza	μυρογιατζής (zugrav), buýadži, boýadži
πολυθρόνα (fotoliu), poliθroná, poliθroná	σοκολάτα (ciocolată), sukulată, sokolátă
τελετή (procesiune), tilitie, teletie	τενεκές (tinichea), tini ké, tene ké
φανερός (vizibil), faniró, faneró	χάος (haos), háus, háos
χρονολογία (dată), hrunulugie, hronologíe	ψηφοφορία (votare), psifufurie, psifoforie

sincopă, afereză:

băietel: fitšóru, ftšóru	făină: fărínă (> firínă), frínă
	libertate: elefterie, elef0erie, lefterie
examinez ceva: iksitásésku, ksitásésku	explic: ksiyísésku, iksiyísésku
εφημερίδα (ziar), ifimirižă, efimirižă, fimirižă	
vorbesc: zburásku, zbrásku	basm: părămi0u, părămi0u
brici: kusuráfe, ksiráfe	
	mătură: métură, métră
discut: zburásku, zbrásku	făraș: fărășe, frășe
χαίρομαι (mă bucur), mi hărăsésku, mi hărăsésku	

Lipsa fenomenului de închidere a vocalelor constituie o trăsătură interesantă a aromânei din Pisoderi. Acolo unde în celelalte graiuri aromâne se aude *i*, în special înaintea consoanelor nazale sau a grupurilor de consoane care conțin o consoană nazală, în aromâna din Pisoderi se aude *ă*.

sânge: sîndzi, sândzi	măine: mîne, măne	pântec: pîndikă, pândikă
lână: lînă, lăna	frunte: frînte, frănte	sâmbătă: simbătă, sâmbătă
frâng: frîngu, frăngu	cântec: kîntiku, kântiku	mănânc: mîku, măku
frunză: frîndză, frândză	mână: mînă, mănă	

ii) Grupuri de consoane

Se constată diferențe între subiecți și în ceea ce privește redarea grupurilor de consoane, diferențe care se explică prin caracteristici sociale. D.P., de exemplu, influențat de mediul urban în care trăiește, redă grupurile de consoane din cuvintele de origine greacă cu puternică influență puristă (de exemplu, σθ = sθ, φθ = fθ etc.)³³, pe când ceilalți subiecți redau aceste grupuri de consoane în acord cu regulile fonologiei neogrecești (de exemplu, *st*, *fi*). În sfârșit, unele grupuri de consoane complexe (de exemplu, *rdz*, *mdz*) suferă modificări în funcție de vorbitor³⁴.

³³ Vezi Holton, Mackridge & Φιλίππική – Warburton 1999: 15

³⁴ Clyne 1992; Extra & Verhoeven 1993.

<i>αίσθημα</i> (sentiment): <i>éstima, ésthima</i>	deschis: <i>disfáptu, disáptu</i>
sincer: <i>di-alióh̄a, di aliha</i>	<i>ελευθερα</i> (în mod liber): <i>eléftera, eléfthera</i>
<i>ελευθερία</i> (libertate), <i>elefterie, eleftherie, lefterie</i>	miros ceva: <i>añurdzésku, añuzésku, añurzésku</i>
<i>μισός</i> (mit), <i>mistó, misóh̄o</i>	<i>σχολείο</i> (școală): <i>skafó, sfoliu</i>
<i>ξυρίζομαι</i> (mă bărbieresc): <i>mi ksursésku, mi sursésku</i>	<i>χταπόδι</i> (caracatiță): <i>uhtapóže, ktapóže, htapóže</i>
atunci: <i>atúmdzja, atúmzja, atúmtsja</i>	

iii) Metafonia

În dialectul din Pisoderi, după cum reiese din comportamentul lingvistic al ambilor vorbitori din această localitate, se observă o oarecare încălcare a legii metafoniei, care este un fenomen general în aromână. Fenomenul metafoniei se definește ca o schimbare de vocale, care e provocată de sunete învecinate și deseori are ca rezultat o serie de schimbări în evoluția istorică a unei limbi. În aromână fenomenul e prezent sub forma unei metafonii regresive, vocala următoarei silabe influențând vocala silabei precedente³⁵.

	Nimfeo și în alte părți	Pisoderi		Nimfeo și în alte părți	Pisoderi
<i>εικόνα</i> (icoană)	ikúană	ikónă	toamnă	túamnă	tómnă
moale	múale	móle	voce	búatse	bótse
moartă	múártă	mórtă	broască	brúáskă ku osu	bróskă ku osu
<i>ορφανός</i> (orfan)	úarfănu	órfănu	<i>χώρα</i> (țară)	húarâ	hórâ
<i>ορφανή</i> (orfană)	úarfănă	órfănă	foarfecă	fúártikă	fórtikă
coadă	kuádă	kódă	rece	arkúare	arkóre
soacră	suákră	sókră	<i>ώρα</i> (oră)	úarâ	órâ
oaie	uáje	óje			

Se observă, de asemenea, formarea diftongului *ia* de la vocalele accentuate *a* și *i*, ca de exemplu:

mestecare: <i>mintire, mintjäre</i>	naștere: <i>fátsire, fjátsire</i>
citire: <i>gíväsire, giväsjäre</i>	bărbierire: <i>sursire, sursjäre</i>
	gândire: <i>minduire, mindujäre</i>
sărire: <i>ansărire, arsărjäre</i>	vopsire: <i>vupsire, vupsjäre</i>

³⁵ Katsanis & Dinas 1990: 34.

b. Morfologie

i) Împrumutul de cuvinte din alte limbi e considerat un fenomen general normal, rezultat al contactului lingvistic³⁶. Fiecare limbă vie își protejează însă, pe parcursul evoluției ei, sistemul morfologic și supune acestuia cuvintele pe care le împrumută din alte limbi. În aromâna din Nimfeo și Pisoderi acest lucru pare să se fi estompat în mare măsură, iar împrumuturile – cuvinte grecești în principal – au ca rezultat introducerea, în același timp, și a morfologiei limbii grecești³⁷.

<i>ανακρίνω</i> (interoghez): trebu, anakrinu	<i>αρχή</i> (început), arhie, arhi
<i>βορράς</i> (nord): vurău, vură	<i>διαφορά</i> (deosebire): țiafură, țiafurăuă
<i>δροσιά</i> (răcoare): ávră, țrusjá	<i>ειδήσεις</i> (știri): ițisurj, ițisis
<i>είλικρινής</i> (sincer): ilikrinis	<i>έπιπλο</i> (mobilă): épiplă, épiplu, épiplu, épipla
<i>ευχαριστώ</i> (mulțumesc): fharistó, epharistisésku	<i>εύχομαι</i> (urez): éfhome
<i>κράτος</i> (stat): krátus, krátu	<i>λαχανικά</i> (zarzavat): lahaniká
<i>μυστικά</i> (în secret): mistikádzj, mistiká	<i>οικογενειακός</i> (familial): ikujiniakós

ii) O altă dovadă a instabilității sistemului morfologic al limbii aromânei – așa cum aceasta e vorbită azi la Nimfeo și Pisoderi – o reprezintă și tipurile duble de sufixe gramaticale. Vorbitorii arată a nu fi prea siguri de sufixul pe care trebuie să îl folosească în derivarea unei cuvânt, în special atunci când acesta nu este chiar foarte uzual.

<i>αεροδρόμιο</i> (aerodrom): airuțrómiu, airuțrómie	<i>αιώνας</i> (secol): iónă, iónu
<i>ακουμπώ κάτι</i> (ating ceva): mi drupăsku, mi dropu	<i>αράζω</i> (aruc): arápu, arákésku
<i>ασμικά</i> (argintărie): asimiká, asimikéštj, asimikádzj, asiméne	<i>αυτοκίνητο</i> (mașină): aftukinită, aftukinitu
<i>βασίλισσα</i> (regină): vasiluáne, vasilisă	
<i>βαφτίζω</i> (botez): pătédzu, pătídžăsku	<i>βάφτιση</i> (botez): pătádzăre, pătídžune
cos: kosu, kăsésku	împart: mpártu, mbártsăsku
<i>ενοχλητικός</i> (deranjant): inuhlitikó, inuhlitikésku	
<i>καρότο</i> (morcov): karótă, karótu	<i>λύκαινα</i> (lupoaică): lupuáne, lupenă
<i>σκέψη</i> (gândire): minduire, mindujăre	poștaș: poștadžiu, poștăru
<i>τίμιος</i> (cinstit): timiu, tiñisitu	<i>τιχηρή</i> (norocoasă): tihiruáne, tihiró, tihirós
<i>χαρετισμός</i> (salut): hiritizmó, hiritisire	brutar: furnăru, furnudži

iii) Încadrarea morfologică a verbelor împrumutate din greacă

Pe aceeași direcție se înscrie și adaptarea verbelor împrumutate, care sunt încadrate morfologic la conjugarea a IV-a, prin utilizarea sufixelor aromânești -*esku*, -*edzu*. Acest lucru pare a nu fi respectat de către toți vorbitorii.

³⁶ Makraki 2001: 70.

³⁷ Clyne 1992; Extra & Verhoeven 1993.

αδικῶ (nedreptățesc): adikipsésku, adikésku	αησιχῶ (mă nelinițesc): anisihésku, anisifisésku
αποφασίζω (hotărâsc): apufăsésku, apufâsisésku	

c. Vocabular

Pătrunderea de cuvinte din limbile cu care aromâna a venit în contact este evidentă. Vorbitorii din Nimfeo și Pisoderi au împrumutat cu ușurință (și mai ales D.P.) din limba greacă, în special, cuvinte despre care cred că nu există în aromână sau pe care ei nu le știu. Pe locul al doilea se află inserția de cuvinte de origine slavă, mai mult în Pisoderi, și din limba turcă. Dăm în continuare exemple în care unii vorbitori nu folosesc cuvântul existent în aromână, ci unul de origine greacă, slavă sau turcă:

i) Influența greacă:

αγαπημένος (iubit): aȝapiménu, vrutu	άγνωστος (necunoscut): nu kunuskútu, áȝnustu, aksénu
αδύναμος (slab): lîndzitu, ađinamú, ndilikátu	αετός (vultur): ajtó, ȝunákú
αιώνας (secol): iónă, iónu, étă	ανακάλυψη (descoperire): aflăre, anakálipse
ανακατεύω (amestec): mintésku, anakătipsésku	αναρωτιέμαι (mă întreb): mi ntrebu, mi nărutisésku
ανθρωπότητα (umanitate): anθrupótita, duháje, uminitate	αντέχω (rezist): astráksésku, andéhu, arávdu, andiksésku
αποκτώ (obțin): amintáj, apoktisésku, afláj	αργός (încet): dibélu, arȝó, aminátu
βοηθός (ajutor): vuiθó, ađžutóru	βουλώνω (astup): astúru, vulusésku
γάμπα (gambă): púlpă, ȝámbă	γενναίος (viteaz): sánătosu, ȝinéu, džóne
γιορτή (sărbătoare): sərbātuăre, ȝurtie	γράφω (scriu): grăpsésku, skriu
διαλέγω (aleg): aléȝu, ȝílikésku	δολοφονία (omor): vătămăre, fonu
δύναμη (putere): sánătáte, ȝiname	επισκέπτης (musafir): ȝáspe, episképtu, musafirú, ȝáspitu
ερώτηση (întrebare): erótise, ntribăre	κάλεσμα (chemare): kálezmă, křimăre
μόρφωση (învățare): mórfuse, mvitsăre	ξυλεία (lemnărie): lĭámne, ksilie
πυρετός (febră): hjávřă, piretó	σκόνη (pulbere): skóne, púlbire
Φεβρουάριος (februarie): škúrtu [= κοντός], Fevruárju	φτυνέω (însămănteț): sjáminu, fitipsésku
χελιδόνι (rândunică): lîndură, heližóni	χελώνα (broască țestoasă): helónă, bróskă ku osu
ψαράς (pescar): psară, piskăru	

ii) Influența slavă:

ακουμπώ (cărți) (ating ceva): akumbisésku, mi drupăsku, mi dropu	απορία (nedumerire): apurie, tșudire
απορώ (mă mir): amú aporie, apurisésku, mi tșudăsésku	αυλή (curte): ubóru, avlie
γκρι (gri): gri, šivă	γκρίζος (gri): grizu, šivă
καλάμι (trestie): trĭškă, kălăme	θαύμα (minune): thávmă, tșudie

iii) Influența turcă:

<i>ανάπηρος</i> (handicapat): anăpiru, săkātu	<i>ανθρωπότητα</i> (umanitate): anōrupōtītā, duñāje, uminitate
<i>αποχέτευση</i> (scurgere): girīze, apuhētīfse	<i>βιβλιάριο</i> (carnețel): vivliāriū, tiftēre
<i>γείτονας</i> (vecin): vitsinū, kumši	<i>επισκέπτης</i> (vizitator): uāspe, episkēptu, musafirū, uāspitū
<i>τοιχος</i> (perete): duvāre, stizmā	<i>χρώμα</i> (culoare): hrōmā, bujājū

iv) Alte influențe:

Există, de asemenea, situații în care fiecare vorbitor folosește cuvinte de origine diferită: aromână, greacă, slavă, turcă:

<i>άρχοντας</i> (arhon): zingīnū, ārhundu, afēndi, nikukīrū	<i>βήμα</i> (urmă): ūrmā, nziuglātū, tšapā
<i>γάτος</i> (pisoi): kātūšu māscurū, γatu, zgrāmēu [= care zgărie], matšaurū	<i>διασκέδαση</i> (distracție): ylēnde, žiaskēžase, ziafēte
<i>εκδρομή</i> (excursie): piripātu, igžrumi, vōltā, ekžromi, išāre	<i>έρωτας</i> (dragoste): vrjāre, aγākipsire, sivdāje
<i>ερωτεύομαι</i> (mă îndrăgostesc): mi aγākipsēsku, mi erutipsēsku, mi sivdēsku, mi voj	<i>θυμός</i> (supărare): nēvre, nārjire, virināre, ināte
<i>ικανότητα</i> (capacitate): ikanōtītā, zōte, irbāte	<i>κίγκελο</i> (gard de fier): hjāre, kāngilā, pārmākīkīj, kāngile, pārmāte
<i>κακός</i> (rău): urūtū, lajū [= negru], tersū	<i>καραμέλα</i> (caramela): karamelā, zāhārj [= zaharicale], bombōnā, kārāmēlā
<i>καστανός</i> (castaniu): kastanūāne, kastanō, burjā a Xristōluj [= culoarea lui Hristos], kafirēngu, šumulājū	<i>κόλλα</i> (lipici): kuālā, γōmā, tširiše
<i>κορυφή</i> (vârf): multu analtā [= foarte înaltă], gudžilie, dzjānā, Kīpitā	<i>κουβέντα</i> (discuție): lāfe, kuvēndā, muabēte, zbrāre
<i>κυκλοφορώ</i> (circul): imnu, Kiklufurisēsku, mi priimnu, urdusēsku	<i>κινήσι</i> (vânătoare): kinīje, avināre, lof
<i>λαχανικά</i> (zarzavat): zārzāvātsj, laxanikā, virdzitūrj, virdētsj	<i>λεπτός</i> (subțire): ažinatū, dilikātū, slabū, suptsārū
<i>μάλα</i> (minge): bālā, ašukā, tōpkā	<i>μυστική</i> (secretă): mistiki, askumtuāsā, askūmtā, afūndise
<i>παλικάρι</i> (fecior): pālikāre, livēndu, džōne	<i>πατέρας</i> (părinte): afēndi, tātā, bāba, patērā
<i>πετοέτα</i> (prosop): pistimālū, pitsētā, piskire	<i>πορτοφολί</i> (portofel): purtufēlū, purtufōli, džuzdānū, pūngā
<i>πικνός</i> (des): piknōsu, ndisātū, turbākū	<i>σταχτής</i> (cenușiu): ditu tšinūše, stahti, psari, šivū, sumulājū
<i>συμφορά</i> (dezastu): simfurāje, urātjātsā, lājātsā, žhīe	<i>σινήθεια</i> (obișnuință): sinīθie, mvitsitūrā, adēte
<i>ταμείο</i> (ghiseu): sirtāre, tamīū, pūngā, kāsā di la durjāne	<i>τέρμα</i> (sfârșit): mārđzine, tērmā, sōne
<i>τόλμη</i> (cutezanță): tōlme, žirūše, džāhte	<i>τραπέζι</i> (masă): trapēze, mjasā, sōfrā
<i>τραπουλα</i> (cărți de joc): apāntsī, trāpulā, kārtsī	<i>τρέλα</i> (nebunie): zurljātsā, hutsāme, džukātū

τρελαίνομαι (înebunesc): mi zurlusésku, mi hutsésku, mi glărésku, mi džokų	τρελός (nebun): zurlu, hütų, glarų, džukátų di minte [= dus cu mintea]
τροφή (hrană): trufie, mikáre, hrană	τροφή (alimente): trófime, luçuriđ di mikáre [= lucruri de mâncat], zairé
τσιμπώ (ciupesc): ntsapų, măšku, kípuru	υδραυλικός (instalator): šuputárų, ižravlíkó, adará ápe [= repară apa]
ύφασμα (stofă): prămătie, ifazmă, pîndză, piátikă	φασαρία (gălăgie): açurläre, šimătă, fasarie
φίλος (prieten): sotsų, uáspe, filų	φροντίζω (κάποιο) (am grijă de cineva): frundízų, tsiristisésku, mutrésku
φταιζίμο (vină): kătăhâte, ftiksire, kabéte	φύλη (rasă): filie, miléte, rátsă
χαλί (covor): téndă, halí, kilíme	χαράματα (zori de zi): tu apirită, tu hárăzmă, tařină
χούμορ (umor): astių, hjuumor, šakái	χορός (dans): huró, džokų, korų
χρυσάφι (aur): hrisó, hrisáfe, mălamă	χρωματιστός (colorat): ku hrómate, hrumatistó, buçisítų, vupsítų, hrumatisítų

CONCLUZII

Odată cu sfârșitul războaielor balcanice din 1912–1913, pentru zonele în care locuiau în marea lor majoritatea grecii vlahofoni se încheie în istoria Epirului și a Macedoniei marele capitol ce fusese deschis în secolul al XIV-lea prin cucerirea zonei de către turci. O parte din ceea ce numim Macedonia *istorică* a Antichității a fost încorporată în teritoriul sârbesc și bulgăresc și odată cu ea o parte vie a elenismului vlahofon de la Monastiri (Bitola), Cruševo, Magarevo ș.a., ca tribut plătit de acesta în scopul pacificării spațiului balcanic și a conviețuirii pașnice a popoarelor din peninsulă. Vlahii s-au adaptat repede la noile realități. Evenimentele care au urmat, însă, ca și urbanizarea de după război, căsătoriile cu persoane de altă etnie³⁸ și – cel mai important lucru – ușurința cu care aromânii s-au adaptat la noile condiții de viață mult mai avantajoase au dus la dispariția așezărilor de munte și majoritatea satelor exclusiv vlahofone au fost părăsite³⁹. Aromânii din spațiul grecesc sunt astăzi orășeni aproape în totalitatea lor sau – câți au mai rămas în satele lor – au fost influențați în mod hotărâtor de locuitorii așezărilor urbane sau de cei din comunitățile grecești învecinate, astfel încât comunitatea vlahă închisă de odinioară astăzi nu mai există. Tributul plătit pentru acest amestec și pentru urbanizarea cu urmările sale culturale inevitabile pare a fi – oricât de descurajator ne-ar apărea acest adevăr – dispariția, mai devreme sau mai târziu, a aromânei⁴⁰. Exemplul comunităților din Nimfeo și Pisoderi (districtul Florina) vine să confirme – credem – această apreciere.

³⁸ Gal 1979.

³⁹ Katsanis 1990.

⁴⁰ Fasold 1991; Tandefelt 1992; Willemyns 1997.

BIBLIOGRAFIE

- Andersen, S. 1992, *Ethnic minority Children and Education in Denmark*. Copenhagen: Royal Danish School of Educational Studies.
- Bourdieu, P. 1982, *The economics of linguistic exchanges*. „Social Information” 16: 645–668.
- Clyne, M. G. 1992, *Linguistic and sociolinguistic aspects of language contact, maintenance and loss. Towards a multifact theory*, in: Fase, W., Jaspaert & Kroon S. (edit.) *Maintenance and Loss of Minority Languages*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- De Vries, J. 1987, *Problems of measurement in the study of linguistic minorities*, „Journal of Multilingual and Multicultural Development” 8 (1&2): 23–31.
- Dinas, K. 1985, *Η κόφωση-αποβολή στα βόρεια νεοελληνικά ιδιώματα και στο ΚΒ ιδίωμα της Σαμαρίνας* (Închiderea, sincopa și afereza vocalelor în dialectele grecești nordice și în dialectul aromân din Samarina) *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* (Studii de limbă greacă). Salonic.
- Dinas, K. 1986, *Το Κουτσοβλάχικο ιδίωμα της Σαμαρίνας. Φωνολογική ανάλυση* (Dialectul aromân din Samarina. Analiză fonologică). Salonic.
- Dorian, N. 1981, *Language Death: The Life Cycle of a Scottish Gaelic Dialect*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Extra, G. & Verhoeven, L. 1993, *Immigrant groups and immigrant languages in Europe*, in: Extra, G. & Verhoeven, L. (edit.) *Immigrant Languages in Europe*. Cleve-ton: Multilingual Matters.
- Fase, Jaspaert & Kroon 1992, *Maintenance and loss of minority languages. Introductory remarks*, in: Fase, W., Jaspaert & Kroon S. (edit.) *Maintenance and Loss of Minority Languages*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Fasold, R. 1991, *The Sociolinguistics of Society*. Oxford: Basil Blackwell.
- Fishman, J.A. 1966, *Language Loyalty in the United States: The Maintenance and the Perpetuation of Non-English Mother Tongues by American Ethnic and Religious Groups*. Haga: Mouton Publishers.
- Fishman 1985, Fishman, J.A. 1985, *Mother-tongue claiming in the United States since 1960: Trends and correlates*, in: Fishman, J. A. s.a. (edit.), *The Rise and the Fall of the Ethnic Revival*, „Perspectives on Language and Ethnicity”. Berlin: Mouton Publishers.
- Fishman, J. A. 1991, *Reversing Language Shift: Theoretical and Empirical Foundations of the Assistance of Threatened Languages*. Cleve-ton, Avon: Multilingual Matters.
- Gal, S. 1979, *Language Shift: Social Determinants of Linguistic Change in Bilingual Austria*, New York: Academic Press.
- Garzon, S. 1992, *The process of language death in a Mayan community in southern Mexico*, „International Journal of the Sociology of Language”, 93: 53–66.
- Giles, H., Bourhis, T.Y. & Taylor, D.M 1977, *Towards a theory of language in ethnic group relations*, in: Giles, H. (edit.). „Language, Ethnicity and Intergroup Relations”. Londra: Academic Press.
- Hart-Gonzales, L. & Feingold, M. 1990, *Retention of Spanish in the home*, „International Journal of the Society of Language” 84: 5–34.
- Holton, D. Mackridge, P. & Φιλίππική-Warburton, E. 1999, *Γραμματική της Ελληνικής γλώσσας (Gramatica limbii grecești)*. Atena: Patakis.
- Jaspaert, K. & Kroon, S. 1991, *Social determinant of language shift by Italians in the Netherlands and Flanders*, „International Journal of the Sociology of Language” 90: 77–96.
- Katsanis, N. & Dinas, K. 1990, *Γραμματική της Κοινής Κουτσοβλάχικης (Gramatica aromânei comune)*. Salonic.
- Katsanis, N. 1977, *Ελληνικές επιδράσεις στα Κουτσοβλάχικα* (Influențe grecești în aromână), Salonic.
- Katsanis, N. 1990, *Ονομαστικό Νυμφαίο (Νεβέσκαζ) (Τορονιμία din Nimfeo – Nevesca)*. Salonic, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών (Fundatia de Studii Macedonene).
- Κέντρο Ερευνών Μειονοτικών Ομάδων, 2001, *Γλωσσική ετερότητα στην Ελλάδα. Αρβανίτικα, Βλάχικα, Γλώσσες της μειονότητας της Δ. Θράκης. Σλαβικές διάλεκτοι της Μακεδονίας, Αθήνα:*

- Αλεξάνδρεια (Centrul de Cercetare a Grupurilor Minoritare, 2001, *Eterogenitate lingvistică în Grecia. Arvanitica, vlahă, limbi ale minorității din Tracia de Vest, dialecte slave din Macedonia, Atena: Alexandria*).
- Kloss, H. 1966, *German - American language maintenance efforts*, in: Fishman, J. A., Hahirny, V. C., Hofman, J. E. & Xayden, R. G. (edit.). *Language Loyalty in the United States: The Maintenance and the Perpetuation of Non-English Mother Tongues by American Ethnic and Religious Groups*. Haga: Mouton Publishers.
- Lambert, R. D. & Freed, B. F. 1982, *The Loss of Language Skills*. Rowley M. A.: Newbury House.
- Li, W. L. 1982, *The language shift of Chinese-Americans*, „International Journey of the Sociology of Language” 38: 109-124.
- Liebertson, S. 1981, *Language Diversity and Language Contact*. California: Stanford University Press.
- Makraki-Kostoula, N. 2001, *Γλώσσα και Κοινωνία (Limba și societatea)*, Atena: Μεταίχμιο.
- Nelde, P.H. 1986, *Language contact versus language conflict*, în: Fishman et alii (edit.) *The Fergusonian Impact*, vol. II, Berlin: Mouton de Gruyter.
- Nelde, P. H. 1989, *Ecological aspects of language contact or how to investigate linguistic minorities*, „Journal of Multilingual and Multicultural Development” 10 (1): 73-86.
- Pandhripande, R. 1992, *Language shift in India. Issues and implications*, în: Fase, W., Jaspaert & Kroon S. (edit.), *Maintenance and Loss of Minority Languages*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Papahagi, T. 1974, *Dicționarul dialectului aromân*. București.
- Taft, R. 1982, *The social and ideological context of multicultural education in immigrant countries*, în: Husen, T. & Opper, S. (edit.), *Multicultural and Multilingual Education in Immigrant Countries*. Oxford: Pergamon Press.
- Tandefelt, M. 1992, *Some linguistic consequences of the shift from Swedish to Finnish in Finland*, în Fase, W., Jaspaert & Kroon S. (edit.), *Maintenance and Loss of Minority Languages*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Varro, G. 1992, *Les „langues immigrées” face à l'école française*, „Language Problems and Language Planning” 16 (2): 137-162.
- Veltman, C. 1991, *Theory and method in the study of language shift*, în: Dow, J. R., *Language and Ethnicity: Focusschrift in honor of Joshua A. Fishman*, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Weinreich, U. 1964, *Languages in Contact*, Haga: Mouton Publishers.
- Weltens, B., De Bot K. & Van Els, T. (edit.) 1986, *Language Attrition in Progress*, Dordrecht: Foris.
- Willemyns, R. 1997, *Language shift through erosion: The case of the French-Flemish „Westhoek”*, „Journal of Multilingual and Multicultural Development” 18 (1): 54-66.